

ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄՐՐՈՆԱՅԻ, Հեղ. Գրիգոր
Յակոբեան, ՀՍՄՀ ԳԱ, Նրեւան, 1971,
էջ 375:

«Ներսէս Ծնորճալի» հմտալից աշխատութենէն ետք, Տիար Գրիգոր Յակոբեան հրապարակ կ'իջնէ «Ներսէս Լամբրոնացի» թանկարժէք հատորով: Իսկապէս կը տեսնուի յարդ. հեղինակին թափած անսպառ ճիշդ ու աշխատանքը, երեւան հանելու նման երկասիրութիւն մը, ուր ամփոփուած է ամէն բան որ հեռաւոր կերպով իսկ կապ ունի Ներսէս Լամբրոնացիին հետ:

Գիրքը բաժնուած է երկու մասերու. առաջին մասով ընդարձակօրէն կը պարզէ մեր առջեւ «կիլիկիան Լամբրոնացու ժամանակ», ապա կ'անցնի մանրամասն նկարագրելու Ներսէս կեանքն ու գործունէութիւնը: Երկրորդ մասով քննութեան կ'ենթարկէ Լամբրոնացիի արձակ, չափածոյ, մեկնողական ու թարգմանածոյ երկերը:

Հակիրճ «նախաբան» ով կու տայ մեղի ցարդ լոյս տեսած Ն. Լամբրոնացիի ստճին եւ գործին մասին եղած ուսումնասիրութիւնները. Գ. Ալիշան առաջինըն եղաւ խղելու 700 տարուան երկար լուութիւնը՝ զբեւոյժ Սիսուանի ամբողջ «Դրուադ Գ.»-ը. իրմէ վերջ գրեցին՝ Հ. Գ. Չարբահանեան, անցողական կերպով նաեւ Օրմանեան, Մանուկ Արեղեան, եւ հուսկ վերջին ժամանակները «մեծապատասխան քանասէր հանդուցեալ Ներսէս Ակինեանը», որ իր մանրակրկիտ աշխատասիրութեամբ ամփոփեց, պարզեց եւ լուսաբանեց ամբողջ Ներսէս Լամբրոնացին:

Ներկայ հատորը կու դադ ոչ թէ լոկ համադրելու իրմէ առաջ ըսուածները, այլ քաջ մը առաջ տանելու քանասիրութիւնը. եթէ մինչեւ այսօր Լամբրոնացին ուսումնասիրուած էր իբր եկեղեցական ցայտուն դէմք մը, Տիար Գ. Յակոբեան կու դադ աւելցնելու «հասարակական-քաղաքական գործունէութիւնը», մանրամասն քննելով անոր արձակ, չափածոյ, մեկնողական գործերը, եւ նոյնիսկ թարգմանութիւնները, ու վեր կը

հանէ «հեղինակի քարոզած գլխաւոր դադալարները»:

Մեր սթանդարտին հետ զոյգ կ'ուզենք տալ ամփոփ անդրադարձութիւններու փունջ մը՝ Լամբրոնացիի զրած շարականներու մասին, ոչ մէկ նպատակ ունենալով նսեմացնելու յարդ. բանասէր հեղինակին ըրած աշխատանքն ու զործին մեծութիւնը, այլ պարզապէս յստակելու դիտական-գրական ինչ ինչ կէտեր, որոնք թողուած են կարծէք մշուշի մէջ:

Հատորին մէջ Ներսէս Լամբրոնացիի կ'ընծայուին «քսաներեք շարական... մի մասը վերաբերում է Գրիստոսի Յարուսթեանը, մի մասը Համբարձմանը, եւ երեք հատ էլ նուիրուած է Գրիգոր Լուսաւորչին, նրա որդիներին եւ թոռներուն» (էջ 156):

Տարակոյսէ վեր է թէ Չատիկի շարականներու ամբողջական կանոնը, ինչպէս նաեւ Նոր Կիրակէի բովանդակ կանոնը Լամբրոնացիին է: Ուստի անգամ մը որ ընդունուած է անոնց շարագատութիւնը, աւելորդ է տարակոյսներ ստեղծել եւ հերքել տարակոյսը ընելով. «Այսօր յարեաւ կամ Չատիկի կանոնին մէջ կայ 15 շարական, որոնք ի հարկէ բոլորը Լամբրոնացու զրչին չեն պատկանում...: Միւս կանոնի (Նոր Կիրակէի) մէջ եղած քսանչորս շարականից, ըստ վերոյիշեալ առեալների, նոյնպէս միայն հինգն են պատկանում Ներսէս Լամբրոնացուն» (էջ 157), մանաւանդ որ մինչեւ այսօր ոչ ոք հաստատած է նման արտաոց դադալար:

Գրքին մէջ ամբողջովին նոր դադալար մը կը յայտնուի նկատմամբ Համբարձման շարականներուն. Ն. Լամբրոնացիի կ'ընծայէ շարականներու շարք մը «Համբարձման շարական» անունին տակ, որոնք Լամբրոնացիէ դարբեր առաջ դոյրութիւն ունէին:

Ներկայիս Հայաստանայց եկեղեցւոյ մէջ Համբարձման կանոնի պատկերը հետեւեալն է.

- օրհ. Համբարձաւ Տէրն մեր.
- հ. Օրհնեցի պսակ.
- ո. Որ ողորմութեամբ քո.
- ա. Իշխանութիւնք երկնից.

ճշ. Որ համարաճաւ այսօր.

հր. Որք տնկակից եղար:

Այս ամբողջ շարականներու նիւթը Գրիստոսի Համարաճումն է: Զարմանալի է թէ ինչո՞ւ Տխար Յակոբեան Լամբրոնացիի կ'ընծայէ միայն Օրհնութիւնը, Հարցը, Համարաճին եւ ծաղու շարականները, դուրս ձգելով զեղեցիկ իմաստներով ի Ողորմեան եւ Տէր Յերկնիցը: Զարմանալի է նաեւ որ դուրս ձգածներէ փոխարէն Լամբրոնացիի կը վերագրէ յաջորդ երկու օրերու (ուրբաթ եւ շաբաթ) կանոնները, (ըստ կամս մերժելով միայն շաբաթ օրուան Հարցը), որոնք դուրս Յարութեան շարականներն են ոչ մէկ կապ ունին իմաստի տեսակէտով Համարաճման հետ. ուստի անիմաստ է մէջ ընել Յարութեան շարականներէն հատուածներ, տեսնել հոն Համարաճման իմաստներ ու մեկնել դանոնք:

Համարաճման կանոնին հարադատութեան մասին առաջին անգամ տարակոյս հանած է Սահակ Վրդ. Ամատունի, հիմնուելով զլիսաւորարար շարականներու բառամթերքին վրայ, թէ նման բառեր (վերապառնալ, վերհամբարոնալ, արեւնազգեստեալ, բարձրագիտակ են.) է. դարու գործ են եւ ոչ թէ Ն. Լամբրոնացիի: Տխար Յակոբեան արդար կերպով կը պատասխանէ, ցոյց տալով թէ այդ բառերը ոչ թէ միայն է. դարու այլ նաեւ ժի. դարուն ալ կընային գործածուել. ու մէջ կը ընել Ն. Ծնորհալիի դրած Հոգեպալտեան երկրորդ օրուան շարականներէն բառեր «վերակոչեաց, վերահանդոյց, վերանստեալ...»:

Ամատունի Վրդ. վկայ կը բերէ երկրորդ ապացոյց մը, հաստատելու համար թէ «Համարաճման տօնը լինելով մեր եկեղեցւոյ հին տօներէից մին, չէր կարող՝ մինչեւ ժի. դար, մինչեւ ներսէս Լամբրոնացի, յատուկ շարականներ չունենալ»: Այս պատճառարանութեան զգժ չափազանց տկար է մեր յարգելի հեղինակին պատասխանը. «Հայոց եկեղեցւոյ շատ հին են նաեւ Հոգեպալտեան, Վարդապետի եւ Վերափոխման

տօները, որոնք մինչեւ Ներսէս Ծնորհալին կանոնական լրիւ շարականներ չունէին: Ծնորհալին զրեց այդ մեծ տօների, Մեծ պատի կիրակիներէ կանոններ եւ մտցրեց ժամանակագրութեան (ուղղիղ ժամակարգութեամբ) մէջ (էջ 159):

Միայն է հաստատելը թէ վերոյիշեալ տօները Ներսէս Ծնորհալիէ առաջ չլրիւ շարականներ չունէին». Հոգեպալտեան, Վարդապետի եւ Վերափոխման կանոնները Ծնորհալիէ առաջ են, Հայրապետը ճոխացուց դանոնք աւելցնելով նոր կանոններ, ու մինչ իմէն առաջ այդ տօները կը կատարուէին մէկ մէկ օր միայն՝ իրենց լրիւ կանոններով, ինքը վերածեց դանոնք եօթեակի կամ ութօրեքի, համապատասխան կանոններով:

Ուստի անկարելի չէ որ Համարաճման կանոնն ալ դոյուծին ունեցած ըլլալ Ներսէս Լամբրոնացիէ առաջ. եւ եթէ Ամատունի կը հաստատէ այս կարծիքը հիմնուելով պատճառարանութեան վրայ, մենք կ'ուզենք տալ ուրիշ ապացոյցներ, հիմ ունենալով զլիսաւորարար ձեռագիր Ծարակնոցները:

Գրչադիրներու ուսումնասիրութենէն յստակ կը տեսնուի թէ Համարաճման շարականը Լամբրոնացիին առաջ արդէն իսկ դոյուծին ունէր. ահա անոր պատճառները.

ա. Որոչ գիտենք թէ Զատիկի կանոնը, «Այսօր յարեալ է մեռելոց» իր ամբողջ սարքով Լամբրոնացիի գրելին արդիւնքն է, իր սեփական կնիքով: Մինչեւ Լամբրոնացի, այսինքն մինչեւ ժի. դար Զատիկի օրուան կանոնն էր «Որ եկիր ի փրկութիւն տիեզերաց» Հարցը իր սարքով: Երբ Լամբրոնացիի նոր յօրինած կանոնը Ծարակնոցէն ներս մտաւ. չընջ հինը, այլ օրինակուեցաւ անոր կից: Արդէն իսկ շարականներու ընդհանուր կանոն է, որ շարական մը ամենեւին չի կորուսիր, այլ լոկ կը քալէ մտաւ. չընդափոխուի: Ս. Ղազարի հնադոյն Ծարակնոցը, թիւ 97, ուր չկան երբեք Լամբրոնացիի շարականները, Զատիկի օրուան համար ունի «Որ եկիր ի փրկութիւն տիեզերաց» կանոնը: Յաջորդարար ժ.Գ. դարու վերջերը օրինականա՞ծ ձե-

ուղղիչներու մէջ է որ տեղաւորուած է Լամբրոնեան «Այսօր յարեալ ի մեռելաց»ը «Որ եկիր ի փրկութիւն» շարահանին կողքին:

Բ. Նոյնը պիտի կրկնենք նաեւ Նոր Կիրակիի շարականին համար: Մինչեւ ժ. դար Զատիկ յաջորդ կիրակին կ'երգէին «Որ եկիր ի փրկութիւն վասն աղքի մարդկան» կանոնը իր սարքով. Լամբրոնացի յորինեց «Նորոգեալ կղզիք» նոր կանոնը, որ ձեռագիրներու մէջ մտաւ, առանց մոռացութեան մատենալու Հին կանոնը: Ս. Ղազարի Ճ. դարու թիւ 925 Շարակնոցը, որ կը հետեւի նախալամբրոնեան խմբագրութեան, ձեռագրին վերջաւորութեան, յաւելուածին մէջ օրինակած է Լամբրոնացիի թէ Զատիկուայ եւ թէ Նոր Կիրակիի կանոնները:

Ուստի Զատիկն ու Նոր Կիրակին Լամբրոնացիէ առաջ ունէին իրենց յատուկ կանոնները, որոնք պահուած մընացին ձեռագիրներու մէջ՝ նոյնիսկ նոր կանոնները դործածուելէ ետք:

Գ. Նոյն երեւոյթին չենք հանդիպիր Լամբրոնեան կանոնին նկատմամբ: Ս. Ղազարի թիւ 97 Շարակնոցը, ներկայիս հայկական ձեռագիր Շարակնոցներու մէջ նկատուած է ամէնէն Հինը, դասաւորուած Հին խմբագրութեամբ մը, ուր ամենեւին չկան Շնորհալիի քառասորդաց կիրակիներու կանոնները, Արարականը, Պենտադուտէի Բ-ի օրերու կանոնները, Վարդապետի Բ-Գ օրերու շարականները, չեն տեսնուիր նաեւ Լամբրոնացիի Զատիկական «Այսօր յարեալ» ու «Նորոգեալ կղզիք» Նոր Կիրակիի կանոնները, եւ սակայն ունի Լամբրոնեան կանոնին լրիւ շարականները, նշան թէ շատ Հին է անոնց ծագումը, աւելի Հին քան Շնորհալի ու Լամբրոնացի Ներսէսները:

Ուստի յանդգնութիւն պիտի ըլլայ Լամբրոնացիի վերականգն Լամբրոնեան կանոնը, որ իրմէ առաջ արդէն իսկ դոյրութիւն ունէր: Եթէ Լամբրոնացիի է Լամբրոնեան կանոնը, ի՞նչ կ'երգէին

Լամբրոնացիէ առաջ Լամբրոնեան տունին օրը. եթէ Զատիկ ու Նոր Կիրակիի Հին շարականները խղճաբխ կերպով պահպանուած են ձեռագիրներու մէջ, անպայման պահուած պիտի ըլլար Լամբրոնեան կանոնն ալ, դոնէ սակաւաթիւ օրինակներու մէջ:

Անհիմն չէ ուրեմն Ամատունիի կարծիքը, եւ աւելորդ կը դառնան Տիար Յակոբեանի ենթադրութիւններն ու տըւած շարականի մեկնութիւնները:

Անցողակի կերպով նշենք թէ շարական մը միշտ կազմուած է երեք կամ աւելի տուններէ, ամենեւին չկան երկու տունով շարականներ: Շատ անգամ, մասնաւոր Հին ապաշխարութեան կանոններուն մէջ կրկնորդ կը կազմէ առաջին տունը, ձեւացնելով երեք տուն: Ուստի ուղիղ չէ ըսել «Լամբրոնեան կանոնում եղած Ըզգեց աղայնմի Ողորմեան քաղկացած է միայն երկու տնից» (էջ 160) [Թողունք որ այս շարականը Լամբրոնեան կանոնին չի պատկանիր, այլ Յինանց շարական է, ու կ'ընծայուի Մովսէս Խորենացիի կամ Բարսեղ ձոնի. Հմմտ. Զ. Գ. Աւետիքեան, Բացատրութիւն շարակամաց, էջ 284]: Նմանապէս Օրհնութեան շարականներու վերջին տունը կը փոխադրուի՝ քաղուածոյ շարականներէն ետք, ուստի ուղիղ չէ ըսել «Այսօր յարեալ Օրհնութիւն... քաղկացած է Հինը տներէ» (էջ 160):

Ինչպէս ըսինք, մեր դիմողութիւններու նպատակը չէ՝ անտեսել յարգ. բանասէր Հեղինակին աշխատանքը, որ մեղուաջան կերպով կատարած է, հաւաքած է Լամբրոնեան ամէն յիշատակ ու համադրելով Հիւսած է ամբողջութիւն մը: Կը մտղթենք որ «Ներսէս Շնորհալի» ու «Ներսէս Լամբրոնացի» հատորներու կողքին՝ զան շուտով ուրիշ արժէքաւոր երկեր, լուսարաններու համար միջնադարեան դրականութեան նուազ ճանչցուած դէմքերը:

Զ. Ս. ՃԵՄՃԵՄԵԱՆ